

NEKÜNK ÖNBIZALOM KELL

Tézisek a vajdasági magyar értelmiségi elit útkereséséhez

B Á L I N T I S T V Á N

1.

A magas határlázzal járó kelet-európai kór pusztít az egész térségben. Európa egészséges része már évtizedek óta tudja, hogy a határokat nem módosítani, rajzolgatni kell – mert minden határváltozás bonyodalmakkal, nagy valószínűséggel háborúval jár –, hanem a határokat mellékessé, jelképpé kell tenni, hogy úgy maradjanak meg, mintha nem is lennének. Még emlékszünk abból a régi szép időből, amikor mi jugoszlávok még utaztunk, hogy a Benelux államok között már a hatvanas években sem volt határ, de a vonatban át lehetett aludni a benelux–dán vagy a dán–svéd határt is, anélkül, hogy bármilyen határőrség vagy vámvizsgálat felébresztette volna az embert. De 1968-ban fényes nappal mentem én át a svájci–francia határon is úgy, hogy a határőr csak intett, hogy mehetünk. Azóta – főleg az ún. schengeni határok bevezetésével – ez a szabály az egész egészséges Európára kiterjedt. Az egyik barátom mesélte tavalyi nyaralásának egyik nagy élményeként, hogy Németországban átment egy hídon, és Ausztriában találta magát anélkül, hogy bárki megállította vagy legalább figyelmeztette volna. A fejlődés iránya: ennek a megoldásnak a terjedése.

A mi térségünkben viszont az államok és az azok sorsát irányító politikusok még megszállottjai a határoknak. A határ ugyanis azt a vonalat jelenti, ameddig az illető politikusok hatalma terjed. És mivel a politika még egészségesebb környezetben is a hatalomért vívott harcot

jelenti, nem kell csodálkoznunk azon, hogy ebben a több szempontból deformálódott térségben a határ ilyen fontosságot kap. Sajnos mi magyarok – főleg a kisebbségek itt nálunk – ennek a megszállottságnak mind a két változatát megszenvedjük. Az egyik változata, hogy az egyik oldalon – szenvedő alanyként – a trianoni határok még mindig fájdalmat okoznak. A skála egyik oldalán állnak azok – a magyarok többsége –, akiknek most is fájnak ezek a határok. A másik oldalán azok, akik időnként előállnak a trianoni határok megváltoztatásának gondolatával, ma, amikor már Szabadkán sincs magyar többség, amikor Kolozsvár lakosságának jó ha egynegyede magyar, sőt a románokkal együtt sem tudnak olyan többséget összehozni, amely legalább azt megakadályozná, hogy a magyarfaló Funár legyen a polgármester. Köztük állnak, akik az alapszerződések elítélésével, a romániai és szlovákiai magyarok kormányzati szerepvállalása elleni ágálással leplezik, hogy elleneznek mindent, ami Trianon végleges elismerését jelentené.

A megszállottság másik változata a szerbeké, akik mindent feláldoztak annak a kényszerképzetnek az oltárán, hogy Jugoszlávia felbomlását arra kell felhasználni, hogy a szerbek egy államba, egy határ mögé kerüljenek. Ezzel egyben elárulták azt is, hogy Jugoszláviát a szerb uralom, a szerb határok kiterjesztésének tekintették. Most is csak Šešelj beszél nyíltan arról, hogy elveszítették Macedóniát, holnap elveszítik Crna Gorát, de ez a gondolat – tudatosan vagy tudat alatt – még ma is ott él a szerb politika formálóiában. Támogatva a szerb pravoszláv egyháztól, amely majd fél évszázad után sem tudott belenyugodni abba, hogy a macedóniai egyház önálló, külön egyház, most kemény harcot vív a montenegrói egyház önállósodása ellen, holott az ortodox tanítás csak nemzeti vallásokat ismer. Csakhogy Macedónia a Balkán-háborúk, Crna Gora az I. világháború szerb zsákmánya, amelyről nem hajlandók lemondani.

2.

A kelet-európai kor egyik tünete a kisebbségek iránti viszony beteges eltorzulása. Hogy mennyire beteges eltorzulásról van szó, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a határlázban szenvedők nem képesek normálisan gondolkodni ebben a kérdésben. Nem olyan rég volt, hogy valamikor egészségesen gondolkodó, a jugoszláv gondolkodás leghala-

dóbb szárnyához – a korčulai iskolához, a *Praxis* című zágrábi folyóirat köréhez – tartozó M. Marković filozófus arról beszélt, hogy a kisebbség az, amelynek másutt már van saját állama. Eszébe sem jutott az az igazság, hogy ha ez így lenne, akkor Svájcban mindenki kisebbség lenne, kivéve a lakosság egy százalékát képező rétorománt, mert nekik nincs más államuk. Még kevesebbnek jut az egész térségben eszébe, hogy a kisebbség iránti viszony nem számbeli, hanem civilizációs kérdés: a hetvenezernyi rétoromán miatt a rétoromán hivatalos nyelv Svájcban és a vajdasági magyaroknál kisebb lélekszámú – kb. háromezerezer főnyi – finnországi svéd kedvéért nem a nálunk éppen most alkotmányellenesnek nyilvánított helységnevtáblák, hanem az utcanévtáblák is két-nyelvűek az egész országban.

A kisebbség iránti téves viszonyban megnyilatkozó kórnak legenyhébb változata, amikor Magyarország kormánya nem vesz tudomást arról, hogy nem a tizenötmillió magyar, hanem az országban élő egymilliónyi kisebbségi kormánya kell hogy legyen. Már kitört betegséget jelentő változata, hogy Romániában és Szlovákiában még mindig tömegeket lehet megmozgatni a magyarokkal való ijesztgetéssel; egy V. Mečiar komolyan előállhat azzal az ötlettel, hogy a Szlovákiában élő magyarokat ki kell cserélni a Magyarországon élő szlovákokért, egy C. V. Tudor második helyen végezhet a romániai elnökválasztásokon a kisebbségek, elsősorban a magyarok elleni handabandájával. És a betegség életveszélyes változatai a jugoszláv polgárháborúk. Az a szerb politika, amely azt állította, hogy a leghaladóbb európai mércék szerint oldotta meg a kisebbségi kérdést, de mindent arra a lapra tett, hogy a szerbek nem kerülhetnek kisebbségi sorsba. És ezzel elindította a legborzalmasabb polgárháborúkat, amelyekben minden nemzet öldökléssel, a többi nemzet tagjainak elüldözésével meg akarta teremteni a maga „etnikailag tiszta” területét, amikor az nem ment, százezreket tett földönfutóvá saját nemzettársai közül, hogy a nemzetet saját határai mögé vonja.

3.

Mindezt azért mondtuk el most a vajdasági magyar értelmiségi elit útkeresésével kapcsolatban, mert kiindulópontunk, hogy ez az elit csak úgy találhatja meg a helyét és szerepét, ha a térség leküzdí ezt a veszélyes

kórt. A vajdasági magyar értelmiségnek ugyanis volt egy viszonylag szerencsés korszaka, amikor önálló szerepet játszhatott, amellyel kapcsolatban mai kisebbségi érzésünk és bizonyos magyarországi nagyképűség ellensúlyozására néha emlékeztetni kell rá: alig tíz éve, hogy Magyarország számára mi voltunk Európa, az árubőség, a jólét, sőt a szabadság jelképe. Mert mi a Kanári-szigeteken nyaraltunk, amikor nekik az álom netovábbja a jugoszláv tengerpart volt. Az az ország voltunk, ahova még kéziratot is érdemes volt csempészni, európai levegőt szívni lehetett járni; amelynek polgárai szabadon – vízum nélkül – barangolhattak egész Európában; amelynek dolgozói ezermárkás fizetésért sztrájkoltak, amennyiről még most is csak kevesen mernek álmodni Magyarországon; amelynek polgárai, ha még ezzel a fizetéssel sem voltak megelégedve, szabadon elmehettek dolgozni Németországba vagy valamelyik másik nyugat-európai országba.

Ennek a korszaknak volt a velejárója, tartozéka az önálló, rendkívül intenzív vajdasági magyar szellemi élet. Egy olyan szellemi élet, amelyet mai nyomorúságunk napjaiban szinte már elképzelni sem tudunk. Legfeljebb megpróbálhatnánk felvázolni onnan, hogy Bori Imre újraírhatta a magyar irodalomtörténetet addig húzódó széles palettán, hogy a világ tényleg legjobb magyar napilapja a *Magyar Szó* nyaralást megkereső forrása lehetett sok neves magyarországi újságíró számára. A vajdasági magyarság ugyanis magához tért a háború végének vérengzéssel, elvándorlással járó borzalmaiból. (Ezekkel kapcsolatban a tényfeltárás munkája csak megkezdődött, többek között azért is, mert azt kérdeztük: tudott-e róla Tito, közben az igazi kérdés: tudott-e róla Churchill.) Nem kell elfelejtenünk, hogy mi már rég a „testvériség–egység” és a „kulcsrendszer” körülményei között éltünk, amikor a kommunista hatalomátvétel előtti Csehszlovákiában a lakosságcsere után ott maradt magyarok még polgárok sem voltak, valami sajátos törvényeken kívüli állapotban éltek, amelyben még személyi igazolványra sem volt joguk.

És a lassan magához térő vajdasági magyarságnak még lassabban kialakult új – még csak középiskolás, a doktorátusig csak később, önerőből eljutó – értelmisége. Ennek az értelmiségnek alapvető élménye a század egyik nagy lázadása: a szembeszállás Sztálinnal. Ehhez a hihetetlen munkába kezdő nemzedékhez csatlakozott a következő – már egyetemista, az előző, szerbül is gyengén beszélő nemzedékkel szemben szerbül jól beszélő és idegen nyelveket is ismerő – nemzedék, amelynek

tagjai már a jugoszláv szellemi életbe is bekapcsolódhattak; amely Európát és az „avantgardot” hozta el hozzánk. A két nemzedék találkozásának eredményeként a Forum 1968. évi regény pályázata már ötlet, próbálkozáskísérlet formájában hozta mindazt, amit a magyar próza az utóbbi harminc évben megteremtett. De főleg kialakult egy irodalom, amelynek művelőit a jugoszláv nyelvekre is lefordították, amelynek művelői ma is megállják helyüket a magyar irodalomban. Ehhez az irodalomhoz kapcsolódnak művészeink, színészeink, újságíróink, akik a nagy elvándorlás napjaiban – kényszerből, de – megmutatták, hogy állják a versenyt egy nagyobb nyelvközösség képviselőivel.

4.

Lassan és nehezen, de beindul az a folyamat, amely elvihet bennünket ahhoz, hogy a bebizonyítottan nagy teljesítményre képes vajdasági magyar értelmiség ismét olyan körülmények közé kerülhet, amelyek lehetővé teszik számára, hogy megmutathassa, mire képes. És napjaink legigazibb feladata az ehhez szükséges erők megőrzése, mozgósítása és felkészítése. Ezt a feladatot kell ma tudatosítanunk. Annyi nyomorunk mellett ugyanis az utóbbi évtizedeknek vannak pozitív vívmányai is. Az egyik régibb keletű: megbomlott a vajdasági magyar értelmiség egykor irodalomcentrikus felépítése. És ezen az alapon már lehetőség nyílik a mindennél nagyobb vívmány hasznosítására: a politikai és gazdasági rendszer megváltozásával kialakult új körülmények meghódítására. A vajdasági magyar értelmiség ugyanis csak akkor juthat önálló szerephez, akkor törhet ki a most rákényszerített elbizonytalanító, sőt letargikus állapotból, lehet ismét nagy teljesítmények előállítója, ha a vajdasági magyarság a svájci franciák helyzetébe kerül.

Gazdaságilag ez csak nehéz és hosszan tartó munka-erőfeszítés eredménye lehet, de politikailag a folyamat már világosabb, mert tudatosodott: térségünk a fent ismertetett kelet-európai kórt csak úgy és akkor tudja leküzdeni, ha megismétli a fejlett Európa példáját. Ennek a példának ugyanis nagyon lényeges része, hogy a franciáknak hat, a németeknek és olaszoknak négy-négy államuk van. Az angoloknál vagy spanyoloknál nem is tudni pontosan, mi a helyzet. Hisz az angol államok – az USA, Ausztrália, Új-Zéland – egészen önálló képződmények; a spanyoloknál pedig ki tudná megmondani, hogy Argentína vagy Chile

spanyol állam-e még. A lényeg, hogy a nyelvi közösség – amely bizonyos összetartó erőt ad még a franciául beszélő Afrikának, vagy a portugál nyelvterületnek is – ezen semmit sem változtathat: a svájci franciának esze ágában sincs anyaországának tekinteni Franciaországot. És e térség problémáinak is egyetlen megoldása, hogy a magyaroknak, albánoknak, szerbeknek, a térség többi „kisebbségének” négy–öt állama lesz. Vagy – másik oldalról nézve – ha a térség valamennyi állama a polgárok államává válik, ennek minden következményével és hatásával.

5.

Egyelőre azonban ettől még, sajnos, messze vagyunk. Az új szerb hatalomban sajnálatos módon hiányzik nemcsak az erő, hanem a készség is, hogy e tekintetben tényleges fordulatot hajtson végre. Nemcsak azért, mert nem pusztán a most ellenzéki Šešelj hirdeti, hogy a szerbek nem adják Crna Gorát, sőt Macedóniát sem; egyszer még visszaszerzik nemcsak Kosovót, hanem a horvátországi Krajinát is. Még ennél is lényegesebb két dolog. Egyrészt az, hogy a Miloševićet megdöntő koalícióban túl nagy – ha ugyan nem döntő – szerepet kapnak azok, akik nem téves politikája miatt fordultak szembe vele, hanem azért, mert már nem volt alkalmas e politika folytatására, mert „elárulta” a horvátországi és a kosovói szerbeket, aláírta a daytoni és a kumanovói egyezményt stb. Másrészt semmi jele sincs annak, hogy változtatni akarnak azon a politikán, amely egy évtizedig nem kereste a megoldást Rugovával, amíg a szélsőségesek nem robbantották ki a fegyveres harcot; amely nem volt képes megoldani a kisebbségi kérdést, méghozzá úgy, hogy a szerbek helyzetét is e szerint kell rendezni ott, ahol kisebbségben vannak, nem pedig valami katonai-rendőri erőszakkal kiváltságos helyzetet teremteni a számukra; amely nem vett tudomást arról, hogy az albán kérdés Kosovón kívül is létezik, és van még egy sereg más nemzeti kérdés stb. Még most sem vesz tudomást arról, hogy a terrorral egy állandóan mozgósított Izrael, egy gazdagabb és fejlettebb Nagy-Britannia vagy Spanyolország sem bír; hogy a terrorizmus leküzdésének egyetlen módja a tömegtámogatás megszüntetése és a tárgyalás, amelynek eredményeként miniszterek lesznek a tegnapi terroristákból, mint Palesztinában vagy Észak-Írországbán.

Csak a történelmi helyzet miatt kedvezőbbek a körülmények a másik – a magyar – „fronton”. Egy olyan országban, amelyben a kisebbségek asszimilációja messzebb jutott, mint bármelyik szomszédos országban; egy kormánykoalíciónak, amely ellenzékben meghiúsította a kisebbségek parlamenti képviselője kérdésének megoldását, kormányon pedig majd három év alatt semmit sem tett a megoldás érdekében, nincs joga tanácsokat adni, követelményeket támasztani a kisebbségi kérdés megoldásával kapcsolatban. Ugyanakkor tudomásul kell venni-e, hogy Antall talán még tekinthette magát lélekben tizenötmillió magyar miniszterelnökének, de a mai kormánynak már számolnia kell azzal, hogy nincsenek többé magyar–magyar tárgyalások, hanem szuverén országok egyenrangú miniszterei és kormánypártjai tárgyalnak, ahogy a francia miniszterek tárgyalnak a belga miniszterekkel. És akkor még jön az a megalázó valami, amit státustörvénynek neveznek. A vajdasági magyarnak, akinek szülei, rokonai, ismerősei áldozatul estek vagy épphogy megúszták a népcsoport megtizedelését, csak azért, mert magyar; akinek minimum annyi kellemetlensége volt a nemzeti gyűlölet vérgőzös napjaiban, hogy csúnyán ránéztek, ha az autóbuszban magyarul merészelt megszólalni; akit néhányszor megfenyegettek, hogy autóbuszra rakják, és elszállítják a határon túlra, csak azért, mert magyar; tehát ennek a vajdasági magyarnak írásbeli igazolást kell kérnie arról, hogy magyar; valaki számára, akinek sejtelve sincs arról, néha milyen nehéz magyarnak lenni; valakitől, akik embertelenül jogot kaptak emberi sorsokkal való rendelkezésre, akikre ő esetleg soha nem bízna sorsát. Csak azért, mert a gazdag rokonból segítségre szoruló nyomorult lett.

6.

Biztos, hogy a svájci francia tudja: Párizst nem pótolhatja semmi, a francia irodalommal, művészettel, színészettel stb. nem kelhet versenyre. Ez azonban nem akadályozza meg abban, hogy élje a maga szuverén, önálló teljesítményekre képes politikai, gazdasági, szellemi stb. életét. Biztos, hogy nekünk is egyszer a svájci franciák helyzetébe kell kerülünk. Biztos, hogy ezt most még elhinni is nehéz. Hisz alig tengődünk, a valamikor 1000–2000 márka helyett 100–200 márkát keresünk, és még boldogok vagyunk, hogy keresünk, ha van állásunk – mert soknak nincs –, ha a vállalatunk képes fizetni – mert sok nem képes. Hisz saját

hazánkban sehogy sem tudunk egyenrangú polgárrá válni, Magyarországon pedig szegény rokonnak tekintenek, akitől kicsit félni kell, kicsit segíteni kellene, de akit mindenképpen lenéznek. Ahhoz kell valami kapaszkodót találnunk, hogy ezt a korszakot kibírjuk, és a biztatóbb jövő néha pislákoló reményét ébren tartsuk.

A költő annak idején lázadását, csakazértis dacát úgy fogalmazta meg: Nekünk Mohács kell. Mivel nekünk már nem Mohácsunk, hanem Mohácsaink voltak, számunkra – kissé szabálytalanabb képzéssel – csak az új jelszó marad: Nekünk önbizalom kell. Mert másképp nem tudunk hinni abban, hogy lesz ez még másképp is. Nem tudjuk megőrizni-megtartani azt, ami eddig alkotásra-munkára bírta bennünket, amelyből egyszer ismét szuverén, önálló alkotó-világot formáló erő lehet. Nem lehetünk részesei annak az erőfeszítésnek, amely a mostani nyomorúságos, számunkra többrendbelileg hátrányos helyzet megváltoztatása irányában hathat.